

Warsztat edukacyjny „Listy do Henia”

Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”

Autor: Aleksandra Zińczuk

Opracowanie: Aleksandra Zińczuk, Agnieszka Zachariewicz (2010)

Aktualizacja: Dominika Majuk, Izabela Czumak (2014)

Warsztat jest częścią projektu artystyczno-edukacyjnego „Listy do Henia”, który od 2005 roku realizowany jest w Ośrodku „Brama Grodzka – Teatr NN” z okazji Dnia Pamięci o Holokauście i przeciwdziałaniu zbrodniom przeciwko ludzkości (19 kwietnia).

Celem warsztatu jest ukazanie zagłady lubelskich Żydów na przykładzie losów jednego dziecka. Henio Żytomirski pochodził z lubelskiej zasymilowanej rodziny żydowskiej. Kiedy wybuchła II wojna światowa, miał 6 lat. Dzięki zachowanemu albumowi rodzinnemu uczestnicy warsztatu poznają życie Henia i jego bliskich do czasu Zagłady. W 1941 roku wraz z całą rodziną musiał przenieść się do getta. Wiosną 1942 roku rozpoczęła się likwidacja getta, a Henio podzielił los tysięcy lubelskich Żydów.

Podczas warsztatu młodzież poznaje także atmosferę przedwojennego polsko-żydowskiego Lublina, jego historię wojenną i powojenną, korzystając z materiałów źródłowych (zdjęcia, historia mówiona, listy, wspomnienia). Pod koniec warsztatu uczestnicy piszą listy do Henia, które wysyłane są na jeden z lubelskich adresów, pod którymi mieszkała rodzina Żytomirskich. Jest to działanie upamiętniające jednostkowe ofiary Holokaustu oraz skłaniające do osobistej refleksji nad historią zagłady lubelskich Żydów.

Warsztat wspomaga także kompetencje międzykulturowe – uczy empatii wobec „innego” oraz przełamywania barier kulturowych i stereotypów.

Czas warsztatu: 90 min.

Grupa docelowa: młodzież gimnazjalna/ponadgimnazjalna

Ilość uczestników: 30 (max.)

Po warsztatach uczestnik będzie potrafił:

- opowiedzieć o wspólnej historii Polaków i Żydów na tle historii Lublina sprzed 1939 roku,
- wskazać wspólne elementy życia codziennego obu społeczności w historii Lublina,
- omówić losy społeczności żydowskiej w Lublinie w czasie wojny,
- opracować drzewo genealogiczne,
- napisać i poprawnie zaadresować list,
- przełamywać bariery kulturowe i zrozumieć funkcjonowanie stereotypów kulturowych,
- pracować z dokumentem tekstowym i ikonograficznym.

Potrzebne materiały:

- wydrukowane załączniki,
- 2 duże kartony,
- markery,
- długopisy (30 szt.),
- kartki A4 (30 szt.),
- koperty i znaczki pocztowe (30 szt.),
- flipchart i magnesy.

Przebieg warsztatu

1. Wprowadzenie (5 min.)

Prowadzący wita uczestników warsztatu. Rozpoczyna krótką rozmowę, zadając pytanie, czy ważne jest zachowywanie pamięci o przeszłości. Następnie pyta czy uczestnicy warsztatu znają znaczenie daty 19 kwietnia. Wyjaśnia, iż historycznie jest to data rozpoczęcia powstania w getcie warszawskim (19 kwietnia 1943 roku). Współcześnie ten dzień został ustanowiony w Polsce Dniem Pamięci o Holokauście i przeciwdziałaniu zbrodniom przeciw ludzkości. Prowadzący informuje uczestników warsztatu, że ich zaangażowanie w pracę podczas warsztatu może być osobistym wkładem w upamiętnienie ofiar Holokaustu.

2. Ćwiczenie – Zdjęcia opowiadają historię Lublina (20 min.)

Potrzebne materiały: flipchart, magnesy.

Prowadzący dzieli uczestników na dwie grupy i zaprasza do zajęcia miejsc przy dwóch stołach. Obie grupy otrzymują dwa różne zestawy zdjęć związanych tematycznie z dziedzictwem kulturowym Lublina [zał. 2.1]. Prowadzący prosi uczestników, aby dobrali w pary zdjęcia, które według nich pasują do siebie. Nie ma jednego poprawnego wariantu, dobieranie zdjęć jest całkowicie dowolne. Celem zadania jest zapoznanie się uczestników z treścią materiałów ikonograficznych i rozpoznanie występujących między nimi zależności.

Na podstawie zdjęć z obu zestawów prowadzący moderuje rozmowę, w której uczestnicy poznają różne wątki z historii Lublina. Zadaje pytania, począwszy od zagadnień dotyczących czasów przedwojennych, przez okres wojny, aż do współczesności. Po omówieniu zdjęć odnoszących się odpowiednio do kolejnych okresów historycznych prowadzący prosi uczestników o głośne odczytanie fragmentów relacji historii mówionej ze zbiorów Ośrodka "Brama Grodzka – Teatr NN", stanowiących komentarz do fotografii.

Pytania zadawane są przez prowadzącego naprzemiennie do obu grup:

PRZEDWOJENNY LUBLIN

- **Na których zdjęciach widać ulice przedwojennego Lublina?**

ul. Szeroka (2), ul. Nowa (12), Brama Grodzka (13)

- **Które zdjęcia są świadectwem wielokulturowej historii Lublina?**

gazety codzienne w języku polskim i w języku jidysz (1, 7), elementarze szkolne w języku polskim i hebrajskim (9, 11), Jeszywa Chachmej Lublin (5), cerkiew prawosławna i kościół katolicki (14), synagoga (10, 15), nowy cmentarz żydowski (3), ubiór ludzi na ulicy, szyldy sklepowe, reklamy (12)

Prowadzący prosi uczestników o odczytanie dwóch fragmentów relacji Julii Hartwig [zał. 2.2].

LUBLIN Z CZASU WOJNY:

- **Które zdjęcia informują nas o sytuacji ludności żydowskiej podczas wojny?**

Od 1939 roku Żydzi byli zmuszeni do noszenia na przedramieniu opasek z gwiazdą Dawida, domy w dzielnicy żydowskiej zostały pozbawione balustrad balkonowych i innych elementów metalowych, zarekwirowanych na potrzeby wojenne przez Niemców (8).

24 marca 1941 zostało utworzone na Podzamczu getto, które funkcjonowało do 15 kwietnia 1942 roku; na obszarze getta panowała dramatyczna sytuacja pod względem mieszkaniowym, sanitarnym, zdrowotnym i żywieniowym (16).

- **Które zdjęcia pokazują dzielnicę żydowską po likwidacji getta?**

Likwidacja getta rozpoczęła się w nocy z 16 na 17 marca 1942 roku jako pierwszy etap zagłady Żydów w ramach Akcji Reinhardt, czyli planowanego przez Niemców „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”; do obozu zagłady w Bełżcu deportowano 28 000 Żydów, a ok. 8 000 znalazło się w mniejszym getcie na Majdanie Tatarskim; 3 listopada 1943 roku miała miejsce ostatnia duża egzekucja lubelskich Żydów, znana pod nazwą Erntefest („Dożynki”), kiedy to w obozie na Majdanku rozstrzelano 18 000 ludzi; dzielnica żydowska w Lublinie przestała istnieć – została stopniowo wyburzona (4,10)

Prowadzący prosi uczestników o odczytanie dwóch fragmentów relacji: Mieczysława Kurzątkowskiego i Ireny Gewerc-Gottlieb [zał. 2.3].

WSPÓŁCZESNY LUBLIN:

- **Które zdjęcia pokazują istniejące do dzisiaj w Lublinie obiekty związane ze społecznością żydowską ?**

Nowy cmentarz żydowski (3), jesziwa (5), Brama Grodzka (13)

- **Które zdjęcia pokazują zmiany w przestrzeni miasta w miejscu, gdzie kiedyś była dzielnica żydowska?**

Plac Zamkowy (6), widok ze wzgórza zamkowego (14)

3. Ćwiczenie – album rodzinny Henia (20 min.)

Potrzebne materiały: flipchart, magnesy.

WARTIANT I

Uczestnicy warsztatów pozostają w dwóch grupach. Prowadzący informuje ich, że otrzymają zdjęcia z albumu lubelskiej rodziny Żytomirskich. Obie grupy ponownie otrzymują dwa różne zestawy zdjęć [zał. 3.1]. Zadaniem uczestników jest uporządkowanie zdjęć w każdym z zestawów w sposób chronologiczny.

Na podstawie fotografii odtworzone zostaną dzieje rodziny.

Obie grupy poproszone są kolejno o zaprezentowanie na forum swojego układu zdjęć. W tym celu prowadzący prosi najpierw 6 osób z grupy I, aby każda z nich wzięła jedno zdjęcie i ustawiła się w szeregu tak, aby zaprezentować zdjęcia w układzie chronologicznym. Prowadzący zadaje pytania naprowadzając i ewentualnie korygując zaprezentowany układ. Ustala poprawne odpowiedzi na podstawie opisu zdjęć [zał. 3.2] oraz dodatkowych informacji o rodzinie Żytomirskich [zał. 3.3].

Pytania dla grupy I:

KLUCZ: zdjęcia nr: 2 - 6 - 5 - 3- 1 - 4

1. Jak nazywali się rodzice Henia? Kiedy urodził się Henio Żytomirski? (zdjęcie nr 2)
2. Gdzie mieszkał Henio Żytomirski i jego rodzice? (6)
3. Kto trzyma Henia na rękach? Ile Henio ma lat? (5)
4. Kim jest dziewczynka siedząca z Heniem na krześle? Gdzie zostało zrobione zdjęcie? (3)

Prowadzący prosi jednego z uczestników warsztatu o głośne odczytanie fragmentu wspomnień Esther Bernhard (z domu Rechtman), która jest na zdjęciu z Heniem [zał. 3.4]

5. Dokąd Leon Żytomirski wyjeżdża z Lublina i dlaczego? (1)
6. Gdzie obecnie w Lublinie znajduje się sfotografowane miejsce? (4)

Po ustaleniu prawidłowej kolejności zdjęć grupy I prowadzący zaprasza 6 osób z grupy II. Podobnie jak z grupą I, prowadzący ustala poprawny układ chronologiczny, zadając pytania:

Pytania dla grupy II:

KLUCZ: zdjęcia nr: 9 - 12 - 7 - 11 - 10 - 8

7. Jak nazywał się dziadek Henia Żytomirskiego? Jakie są imiona i nazwiska dalszych członków rodziny? (zdjęcie nr 9)
8. Gdzie na zdjęciu jest Henio Żytomirski? Dlaczego jest królem? Co świadczy o żydowskich korzeniach tej rodziny? (12)
9. Kto spaceruje z Heniem? Z jakiej rodziny pochodził Henio – polskiej czy żydowskiej? Po czym można to poznać? Czy to była rodzina tradycyjna czy zasymilowana? (7)
10. Gdzie zostało zrobione zdjęcie? Ile Henio może mieć lat? (11)
11. Jaka ulica jest przedstawiona na zdjęciu? Z jakiego okresu pochodzi to zdjęcie? (10)

Prowadzący prosi jednego z uczestników warsztatu o głośne odczytanie fragmentu wspomnień Józefy Paciorkowej, która wraz z rodziną została zakwaterowana w kamienicy na ul. Szewskiej 3 po wysiedleniu z niej rodziny Żytomirskich do getta na ulicę Kowalską - widoczną na zdjęciu [zał. 3.5]

12. Skąd pochodzi list? Kto jest jego nadawcą i adresatem? Czego możemy się dowiedzieć z tego listu o Heniu? (8)

Po ustaleniu prawidłowej kolejności zdjęć w obu grupach prowadzący odczytuje daty wykonania zdjęć, wywołując kolejno uczestników warsztatów, którzy trzymali dane zdjęcie. 12 uczestników z obu grup ustawia się w jednym półokręgu, tworząc chronologiczny układ zdjęć według klucza. Prowadzący prosi uczestników, aby jeszcze raz przyjrzel się zdjęciom w taki sposób, jakby oglądali album rodzinny Henia.

KLUCZ grupa I i II: 9 - 2 - 6 - 5 - 12 - 3 - 1 - 7 - 11 - 10 - 8 - 4

WARIANT II

Prowadzący dzieli uczestników na 4 grupy. Każda z grup otrzymuje zestaw zdjęć z albumu Henia Żytomirskiego [zał. 3.6] oraz zestaw podpisów do zdjęć, które pochodzą z wypowiedzi Nety Żytomirskiej-Avidar [zał. 3.7]. Zadaniem uczestników jest dopasowanie zdjęć do opisów w taki sposób, aby otrzymać chronologicznie ułożony zestaw zdjęć.

Następnie każda grupa po kolei omawia jedno zdjęcie, analizując tekst i fotografię. Prowadzący sprawdza poprawność treści i dopowiada informacje związane z życiem Henia i jego rodziny [zał. 3.8]. Podczas omawiania ostatniego zdjęcia prowadzący wspólnie z uczestnikami zastanawia się, jaki był los Henia w czasie wojny. W razie potrzeby wyjaśnia pojęcie: Holokaust.

Prowadzący informuje uczestników, skąd znamy historię Henia oraz kim jest Neta Żytomirska-Avidar [zał. 3.9].

4. Ćwiczenie – moje drzewo genealogiczne (5 min.)

Potrzebne materiały: wydrukowane karty pracy x 30 [zał. 4.1], długopisy.

Wszyscy uczestnicy otrzymują schemat drzewa genealogicznego [zał. 4.1]. Prowadzący prosi o uzupełnienie go zgodnie z wiedzą uczestników. Prowadzący po wykonaniu zadania pyta, jakie problemy pojawiły się przy tworzeniu rodzinnych drzew. Sugeruje, aby każdy uczestnik wziął do domu swoje drzewo i uzupełnił ewentualne brakujące informacje wspólnie z rodziną.

5. Ćwiczenie – Henio i Neta: drzewo genealogiczne rodziny Żytomirskich (15 min.)

Potrzebne materiały: markery, kredki, 2 lub 4 papiery formatu A3.

Prowadzący pyta uczestników, skąd znamy historię Henia, skoro on i jego najbliżsi zginęli w Lublinie w czasie wojny. Wyjaśnia, iż wszystkie wykorzystane w warsztacie zdjęcia i dokumenty rodzinne trafiły do Ośrodka w 2002 roku dzięki kuzynce Henia. Neta Żytomirska-Avidar, urodzona w 1943 roku w Palestynie, córka Leona Żytomirskiego, brata ojca Henia, przywiozła do Lublina album rodzinny. Leon Żytomirski był jedynym członkiem rodziny Żytomirskich, który przeżył Holokaust [zał. 5.1].

Prowadzący warsztaty dzieli uczestników na 4 grupy. Każda grupa otrzymuje duży arkusz papieru i przybory do pisania. Zadaniem każdej grupy jest przedstawienie w sposób graficzny drzewa genealogicznego rodziny Żytomirskich przy pomocy informacji i materiałów dodatkowych [zał. 5.2]. Pierwsza grupa tworzy drzewo Henia, zaś druga tworzy drzewo Nety.

Na zakończenie ćwiczenia obie grupy prezentują na forum swoje prace. Podsumowując oba drzewa prowadzący zadaje pytanie: jaka jest największa różnica pomiędzy tymi drzewami? W drzewie Nety istnieje kontynuacja losów rodziny w postaci jej dzieci, w przeciwieństwie do drzewa Henia, na którym historia rodziny się urywa.

6. Ćwiczenie – Piszemy list do Henia (15 min.)

Potrzebne materiały: kartki A4 x 30, długopisy, koperty, znaczki.

Prowadzący pokazuje uczestnikom 2 zdjęcia: ostatnie zdjęcie Henia (4) oraz współczesne zdjęcie miejsca, w którym został sfotografowany Henio – ul. Krakowskie Przedmieście 64 (11).

Zestawienie tych dwóch zdjęć unaoczniają nam wielką pustkę, jaka pozostała po społeczności żydowskiej w Lublinie po II wojnie światowej. Dzięki zaprezentowanym podczas warsztatów materiałom, poprzez historię jednej osoby, małego chłopca, możemy przypominać o losie wszystkich żydowskich mieszkańców Lublina i innych miast i miasteczek, którzy zostali wymordowani w czasie okupacji niemieckiej.

Prawdopodobnie nigdy nie uzyskamy dokładnych informacji o ostatnich dniach życia Henia. Informacje, jakimi dysponujemy opierają się na ogólnej wiedzy historycznej i hipotezach, co tylko dobitnie pokazuje, jak trudna jest rekonstrukcja losów milionów Żydów, którzy zginęli w Holokauście. Ostatni świadkowie tego czasu odchodzą, zachowały się nieliczne dokumenty, nie ma wielu przedwojennych budynków i ulic. Dlatego tak ważna jest nasza pamięć i podejmowanie działań upamiętniających, które pozwalają nam na wzbudzenie w sobie empatii dla ofiar.

Prowadzący zaprasza uczestników, aby każdy indywidualnie napisał list do Henia. Działanie to upamiętnia jednostkowe ofiary Holokaustu i skłania do osobistej refleksji nad historią zagłady lubelskich Żydów.

Prowadzący rozdaje uczestnikom kartki, długopisy, koperty i znaczki oraz wyjaśnia, jak należy taki list zaadresować – wykorzystując jeden z adresów, pod którymi Henio mieszkał w Lublinie: ul. Szewska 3 lub Kowalska 11 oraz gdzie na kopercie wpisać siebie jako nadawcę listu.

7. Zakończenie (5 min.)

Na zakończenie warsztatów prowadzący przedstawia uczestnikom dalsze działania w ramach projektu „Listy do Henia” prowadzone przez Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN” [zał. 7.1].

Prowadzący dziękuje uczestnikom za udział w warsztatach.